

Satranç

Kıvanç Çefle [btsatranc@tubitak.gov.tr]

Kadınlar ve Satranç - I

Sayın okurlarımız, bildiğiniz üzere 8 Mart her yıl Dünya Kadınlar Günü olarak kutlanıyor. Biz de bu vesileyle *Bilim ve Teknik* dergisinin Mart sayısında köşemizi kadın satranççılara ayırmaya karar verdik. Bir sonraki sayımızda da satranç problemi kuran kadınlardan söz edeceğiz.

Kadınların satrançtaki varlığı çok eskilere kadar gidiyor. Bunu tarihî kayıtlarda görmek de mümkün. Örneğin “Bilgin” lakabı ile bilinen Kastilya kralı X. Alfonso’nun (1221-1281) Arapçadan çevirttiği ve 1283 dolaylarına tarihlenen *Libro del axedrez dados et tablas* başlıklı, kısaca “Oyunlar Kitabı” olarak bilinen kitapta, satranç oynayan Endülüslü iki kadının resmi bulunuyor.

Sonraki yüzyıllarda da kadınları satranç oynarken gösteren çeşitli resim ya da tablolar (gerek Batı gerekse Doğu’da) rastlamak mümkün. Buradan kadınların satrançla en azından bir hobi

olarak çok eski zamanlardan beri yakından ilgilendiği anlaşılıyor. Bununla birlikte, kadın dergilerinde satranç sütunlarının yayınlanmaya başladığını, kadınların satranç kulüplerine kabul edildiğini ve hatta kendilerine ait ilk satranç kulüplerinin kurulduğunu ancak on dokuzuncu yüzyılda görebiliyoruz. Kadınların satranç müsabakalarında kendilerini göstermesi içinse ilk defa 1884 yılında İngiltere’de düzenlenen kadınlar satranç turnuvasını beklemek gerekiyor. İlk uluslararası turnuva, 1897 yılında, yine İngiltere’de oynandı. Kadınlar arasında satrancın giderek daha çok ilgi görmesi sonucunda, 1927 yılında, İngiltere’de ilk Kadınlar Dünya Satranç Şampiyonası yapıldı ve Vera Menchik ilk Kadınlar Dünya Şampiyonu olarak tarihteki yerini aldı.

Vera Menchik (1906-1944) Çarlık Rusyasında varlıklı bir ailenin çocuğu olarak doğmuştu. Ancak Rus Devrimi sonrasında ailesi mali krize düşmüş ve annesiyle

birlikte İngiltere’ye yerleşmişti. Daha önce babasından öğrendiği satrancı burada ilerletti, ders aldığı hocalar arasında ünlü Macar oyuncu Geza Maroczy de vardı. 1926 yılında düzenlenen ilk Kızlar Açık Turnuvası’nda birinci oldu. Menchik sonraki yıllarda, çok kuvvetli erkek oyuncularla çeşitli maç ve turnuvalarda cesurca karşı karşıya geldi. Genelde onlara karşı çok başarılı olmasa da oyun kazandığı ünlüler arasında Jacques Mieses, Samuel Reshevsky ve geleceğin dünya şampiyonu Max Euwe bile vardı. 1929 yılında yapılan zorlu Ramsgate turnuvasında Capablanca’nın yalnızca yarım puan arkasında Akiba Rubinstein ile birlikte ikinci oldu. Kadınlar Dünya



Satranç oynayan Endülüslü iki kadının görüldüğü bir minyatür. Ud çalan üçüncü bir kadın ise oyunu izliyor. *Libro del axedrez dados et tablas* başlıklı kitaptan, 1283 dolayları.

Şampiyonu unvanını 17 yıl boyunca koruyan Menchik, İkinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü 1944 yılında, bir hava saldırısı sırasında yalnızca 38 yaşındayken İngiltere'de öldü.

Onun ardından kadınlar giderek artan bir ivmeyle dünya satrancında varlıklarını hissettirmeye başladılar. 1950 yılında FIDE'nin yayınladığı satranç ustaları listesinde Uluslararası Usta (IM) unvanlı 17 kadın vardı. 1961 yılında Kadınlar Dünya Satranç Şampiyonu olan Gürcü Nona Gaprindaşvili, 1977'deki Lone Pine turnuvası gibi "erkek turnuvalarında" gösterdiği üstün performansla kendisinden söz ettirdi; 1978 yılında erkeklere verilen "Büyükusta" (GM) unvanını kazanan ilk kadın oldu. Göz alıcı başarıları sonucu Gürcistan'da "Nona" isimli bir parfüm bile imal edildi! Şampiyonluk unvanını 1978 yılında vatandaşı Maia Chiburdanidze'ye kaptıran Gaprindaşvili, ilerleyen yaşına rağmen satrançtan uzaklaşmış değil. Hatta 2018 yılında 77 yaşındayken Dünya Yaşlılar Şampiyonası'nı kazandı!

Bu gelişmelere rağmen satrancın esas olarak erkeklerin alanı olduğunu, kadınların bütün gayretlerine rağmen erkeklerle aynı düzeyde bir satranç performansı sergileyemeyeceğini düşünen erkek "Büyükusta"lar hep oldu. Bunlar arasında dünya şampiyonları Jose Capablanca (bütün centilmenliğine rağmen!), Bobby Fischer ve Garry Kasparov bulunuyor. Ancak "Polgar kardeşler deneyi" onların ve onlar gibi düşünenlerin görüşlerini gözden geçirmelerine yol açmış olabilir.



Polgar kardeşler: (soldan sağa) Susan, Sofia ve Judit

Zekâ üzerine araştırmalar yapan Macar eğitim psikoloğu Lazslo Polgar'ın bir teorisi vardı: "Deha olarak doğulmaz, deha olunur." Polgar, teorisini kanıtlama işine kendi çocuklarından başladı. Kendisini destekleyen eşi Klara ile birlikte onları okula göndermeyip evde eğittiler ve küçük yaştan itibaren satranç öğretiler. 1969'da dünyaya gelen ve bu şekilde "yetiştirilen" ilk kızları Susan, daha beş yaşında iken katıldığı turnuvada, birçoğu kendisinin iki katı yaşta oyunculara karşı verdiği mücadele sonunda 10-0 skorla birinci oldu! 1984 yılında, henüz 15 yaşında iken kadınlar dünya klasmanında birinci sıradaydı. 1986 yılında, dünya şampiyonasına giden yolun ilk aşaması olan Zonal (Bölgesel) Turnuvaya katılma şansını kazanan ilk kadın oldu. Beş yıl sonra da GM unvanını kazandı. 1996 yılında Kadınlar Dünya Şampiyonu oldu. Susan Polgar hâlen aktif olarak turnuvalara katılmasa da genç oyuncular için çeşitli turnuvaların sponsorluğunu yapıyor.

Susan'dan beş yıl sonra, 1974'te doğan Sofia'nın da başarıları baş döndürücüydü; 1986 yılında 14 yaş altı Kızlar Dünya Satranç Şampiyonu oldu. En büyük başarısını 1989 yılında Roma'da yapılan çok kuvvetli "büyükusta"ların katıldığı bir turnuvada gösterdi, burada 2879 Elo performansı ile birinci oldu. Sofia, ilerleyen yıllarda yavaş yavaş satranç etkinliklerini azalttı ve 2010 yılında satrancı tamamen bıraktı.

Şüphesiz ki Lazslo Polgar'ın yüzünü en çok ağartan üçüncü ve en küçük kızı Judit oldu. 1976'da doğan Judit Polgar yalnızca 15 yaşında iken GM unvanını alarak daha önce Bobby Fischer'e ait en genç GM olma rekorunu kırdı. 2700 Elo sınırını geçen ilk kadın oldu, 2004 yılında 2735 Elo ile genel dünya sıralamasında dördüncüydü. Erkeklere karşı yarıştığı birçok uluslararası turnuvada (Hastings 1993, Hoogoven 1999, Najdorf Memorial 2000 gibi) birinci oldu ya da birinciliği paylaştı. Çeşitli turnuvalarda karşılaştığı, aralarında Magnus Carlsen ve Garry

Kasparov'un da bulunduğu 11 dünya şampiyonunu mağlup etti. Satranç kamuoyu onu gelmiş geçmiş en iyi kadın satranç oyuncusu olarak kabul etti. Hâl böyleyken, Judit'in aynı zamanda Kadınlar Dünya Şampiyonu olması da bekleniyor, değil mi? Ancak, ilginçtir ki, Judit Polgar kadınlara özgü turnuvalara çok nadiren katıldığı gibi, Kadınlar Dünya Şampiyonası yarışına da hiç girmede.

Muhtemelen buna gerek de görmedi, zaten henüz 12 yaşında iken bile 2555 Elo puanı ile günün Kadınlar Dünya Satranç Şampiyonu Maia Chiburdanidze'nin 35 puan ilerisindeydi! Bu parlak kariyerine rağmen Judit zaman zaman erkek oyuncuların sportmence olmayan davranış ve yorumlarına maruz kaldı ama kendi sözleriyle oynadığı hemen hemen bütün en iyi oyuncularını yendi ve yıllar içinde onların saygısını kazandı. Judit Polgar 2014 yılında aktif satrancı bıraktı.

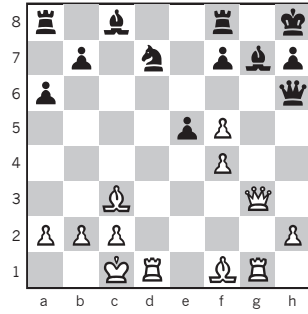
Judit Polgar'ın yendiği erkek dünya şampiyonlarından biri de Viswanathan Anand. Aşağıda, onunla yaptığı bir maçın kritik bir anını görüyoruz (Diyagram 1):



FIDE tarafından verilen GM unvanını alan ilk kadın Nona Gaprindaşvili. 1961-1978 arası Kadınlar Dünya Şampiyonu.

Diyagram 1

Judit Polgar-
Viswanathan Anand
Dos Hermanas, 1999



Buraya kadar Polgar zaten bir hafif alet feda etmiş. Bu noktadan itibaren "g" hattı üzerindeki baskıdan nasıl akıllıca faydalandığını ve siyahı hamle yapamaz duruma düşürdüğünü göreceğiz. Önce güzel bir saptırma hamlesi:

20. Kd6! f6

20...Vxd6?? 21. Vxg7#

21. Fd2

22. f4xe5 tehdidiyle.

21...e4 22. Fc4 b5 23.

Fe6 Ka7 24. Kc6

Bu andan itibaren siyahın oynayabileceği makul bir hamle yok. Büyük bir hamle sıkışması içinde. Beyazın taşları ise ideal pozisyonda.

24...a5 25. Fe3 Kb7 26.

Fd5 Kb8 27. Kc7 b4 28.

b3 Kb5 29. Fc6 Kxf5 30.

Kxc8 Kxc8 31. Fxd7 Kcc5

32. Fxf5 Kxf5 33. Kd1

Şg8 34. Vg2

Anand burada oyunu terketti.

Polgar deneyi genel olarak değerlendirildiğinde, üç kız kardeşin de başarıları tesadüfle açıklanamayacak ve Lazslo'nun teorisini destekleyecek nitelikte.

Onun ve eşi Klara'nın olağan dışı bir satranç yeteneği bulunmadığı için kızlarında doğuştan gelen bir deha olmadığı, bu yüzden de küçük yaştan itibaren gösterilen yoğun çaba ve içine doğulan elverişli ortamın desteğinin er geç meyvesini verdiği ve hatta kişiyi cinsiyeti ne olursa olsun dünya çapında bir başarıya götürebileceği gösteriliyor. Polgar deneyi, yeteneğin önemini göz ardı etmese de çalışmanın en az yetenek kadar önemli olduğunu ve uygun destekle kadınların da satrancın zirvesine çıkabileceğini gösteriyor...

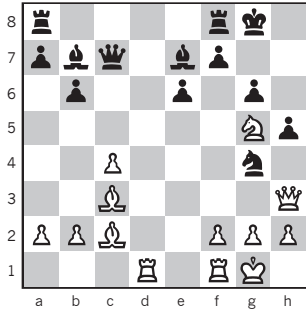
Bir sonraki yazımız problem kuran kadınlar hakkında olacak. Bir ay sonra görüşmek üzere...

Ayın Problemleri

Bu ayki sorular kadın satranççıların oyunlarından seçtiğimiz taktik bilmeceler.

Diyagram 2

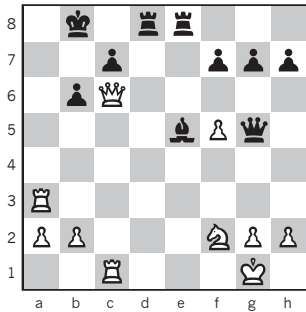
Vera Menchik-Sonja Graf
Kadınlar Dünya
Şampiyonluğu Maçı, 1937



Beyaz oynar ve kazanır.

Diyagram 3

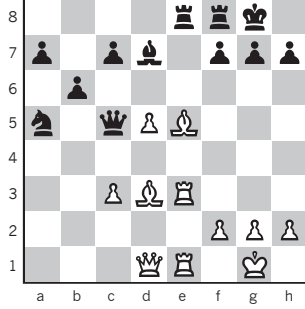
Aleksander Sznepik-
Nona Gaprindaşvili
Sandomir, 1976



Sıra siyahta. Çok kuvvetli bir mat tehdidiyle (1. Ka8# ya da 1. Ve8#) karşı karşıya olan ve yenilginin eşiğinde gibi görünen Gaprindaşvili sizce burada ne oynadı?

Diyagram 4

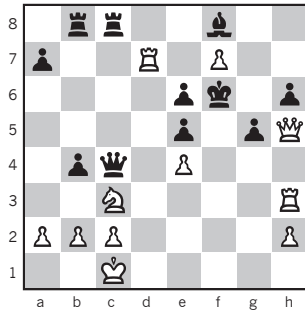
Judit Polgar-Anatoli Karpov
Essent Crown, Hollanda,
2003



Beyaz oynar ve kazanır.

Diyagram 5

Hou Yifan-Marie Sebag
Hangzhou (Çin), 2011



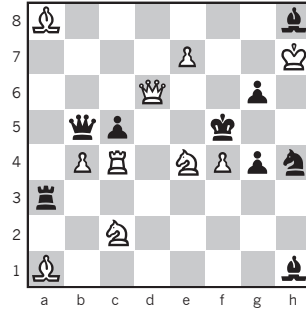
Aralıklarla üç kez
Kadınlar Dünya Şampiyonu

(2010-12, 2013-15 ve 2016-17) olan Çinli Hou Yifan beyazlarla oynuyor ve hamle sırası kendisinde. Sizce nasıl kazandı?

Geçen ay sorulan problem ve etüdün çözümü

Diyagram 6

Ilja Serafimovic
5. YCCC, 2021
İkincilik



Beyaz oynar ve iki hamlede mat eder.

Önce deneme hamlesi:

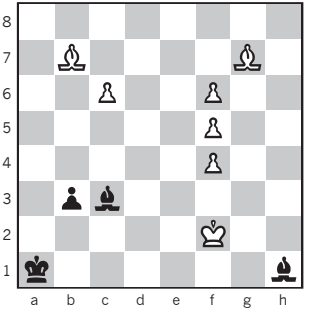
1.Ff6? (tehdit 2.Ve5#)
a) 1...Vb8 2.Kxc5#,

b) 1...Af3 2. Ag3#,
c) 1...cxb4 2. Ad4#,
d) 1...Fxf6 2. Vxf6.
Ancak 1...g3! ve siyah mattan kurtulur. Doğru anahtar hamle **1.Af6!**

(tehdit 2. Ve5#)
a) 1...Vb8 2. Vd7#,
b) 1...Af3 2. Fe4#,
c) 1...cxb4 2. Ad4#,
d) 1...Ke3 2. Axe3#.

Diyagram 7

Alexei Popov
5. YCCC, 2021
Birincilik



Beyaz oynar ve kazanır.

1. Fh8 b2 2. f7 Fxh8 3. f8=V Fd4+ 4. Şg3 b1=V 5. Va3+ Va2 6. Vc1+!

6.Vxa2+? Şxa2 7. Şg4 Ff6 7... Şb3! (Siyah burada 7... Şa3! de oynayabilir: 8. Şg5 Şb4 ve beraberlik. Ancak bu bir "minör" dual ve etüdün değerini azaltmıyor. 8. Şg5 Şb4 9. Fa8 Fxc6 10. Fxc6 Şc5 ve beraberlik.

6... Vb1 7. Vxb1+ Şxb1 8. Şg4 Ff6 9. Fa8 Fd8 10. c7 Fxc7 11. Fxh1 1-0



İlk Kadınlar Dünya Şampiyonu Vera Menchik